13. Etxebizitza-tipoa eta hiriaren forma

1. Sarrera: Tipologia tipoak ikertzen dituen zientzia edo jakintza da. Zer da tipoa arkitekturan? Eraikin baten forma-egitura edo egitura formala adierazten duen kontzeptua. Eraikin ezberdinen arteko antzekotasun estrukturalak aurkitzen ditugunean tipoa zehazten dugu.
    - Historian zehar, orijinaltasunak oraindik garrantzirik ez zeukanean, eraikin gehienak tipoan oinarritzen ziren, gutxinaka garatzen eta eraldatzen joaten zena. Adibidea: Tipo basilikala, transeptuaren garapena elizetan eta gurutze-tipoa.
    - Tipo bereko eraikinek forma ezberdinak izan ditzakete (baina erlazio formal berdinak). Beraz, *tipoa* ez da *eredua*, zehazki kopiatzen ez delako. Adibideak: Tipo zentrala, tipo edo egitura zentrala gorputz erantsiekin, Alvar Aaltoren abaniko-tipoa.
    - Tipo bereko eraikinek funtzio ezberdinak izan ditzakete. Adibideak: Errotonda tipoa (museoetan, legebiltzar batean eta liburutegi batean); tipo linealak (Assoseko agora, Napoliko XVIII. mendeko garau-biltegia eta Aldo Rossiren Milango etxebizitza eraikin baten ataripea; Orrazi-tipoko Grassi eta Monestiroliren bi proiektu, *Palazzo della Regione*, Triesten, eta ikasle-egoitza Chietin, eta Aldo Rossiren *Baj etxea*, 1970).
    - Tipo bereko eraikinak garai ezberdinekoak izan daitezke. Adibidea: Tipo artikulatua (Hadrianoren landetxea, II. mendekoa eta Kahnen Valyermoko abatetxea, 1966koa; Olintoseko patio-etxeak, K.a. V. mendekoak, eta Mies Van der Roheren patio-etxeak, 1930. hamarkadakoak).
    - Tipo antzerako eraikinak eskala ezberdinekoak izan daitezke. Adibidea: Bernako partzelazio ertaroarra eta Le Corbusierren Marsellako *Unite d'Habitation*aren oinplanoak, 1947-52.
2. Hala ere, orokorrean garai bakoitzean tipo bat hedatu eta garatu zela esan daiteke. Tipoak ezagutzea, etxebizitza-tipoak, are gehiago, ezinbestekoa da hiriaren historia ezagutzeko, eta hiriaren forma ulertzeko. Hazkunde formarekin oso erlazionatua dago tipoa, baita egitura-tarte eta argiztapen naturalarekin ere.
    - Grezian patio-etxearen tipoa garatzen da, biziki erlazionatua dagoena sare hipodamikoarekin. Adibideak: Olinto, 35 x 90 metroko *insulae* edo etxe-irla, 17 x 17 metro inguruko etxea; Priene, 35 x 47 metroko *insulae*, 8,75 x 23,50 metro inguruko etxea.
    - Erdi Aroko hiribilduan aneka-etxearen tipoa garatu zen, batez ere. Adibideak: Gasteiz, Arrasate, Segura eta Guardia (Linazasororen ustez aneka-tipoa Gotikoan agertzen da, etxeetako atzeko baratzeak erabat beteaz); Clunyko etxe-tipoa, eskailera linealarekin, beraz, fatxadarekiko paraleloak diren eustormekin (patioa ere badu).
    - Napoli, Italia. Greziar-erromatarren hiri-sarea oraindik ikusgarria da. Kardo maximoa *Via Duomo* da, eta Dekumano maximoa, *Spaccanapoli* kalea. Etxe-tipoa erabat aldatu da, baina hiriaren forma mantentzen da (35 x 175 metroko *insulae* edo etxe-irlak). XVI. mendean espainiarrek *Espainiar auzo* erregularra eraiki zuten harresiez kanpo, Sant'Elmo magalpean. Etxe-irlek 20x20 metro dituzte, bederatzi zatitan banatzen direlarik (3 x 3 zatiko tarte-hormetan).
    - Bartzelona. XVIII. mendean harresiz kanpoko herri berria eraikitzen da 1753. urte aldera, portuko etxola zaharrak eraitsi eta ordezkatzeko: La Barceloneta. Etxe-irlak luzeak eta estuak dira (75 x 8,4 metrokoak), bertako etxe tipoak 8,4 x 8,4 metro gordin dituelarik, patioren beharrik gabe bi fatxada dituelako. Erdian, kalearekiko paralelo, eustorma dute. Hasiera batean, bi pisuko sendibakarreko etxebizitzak ziren. 1860an Ildefons Cerdaren zabalgunea proiektatzen hasten da (1798an 130.000 biztanle zeuden harresien barnean, 860 biztanle/ha). Etxe-tipoak 20 metroko sakonera du, erdigunea aireztatzeko barne-patioak beharrezkoak dituelarik (zabalera 16 metro ingurukoa, lau hormartetan banatua).
    - Donostiako zabalgunearen proiektua, Antonio Kortazar, 1860. Jose Goikoak aldaketak sartzen ditu 1886an. Askatasun hiribidetik iparrerako etxe-irlek 84 x 56 metro dituzte, eta 20 metroko sakonera (hasieran, izkinako etxeek 20 x 20 hartzen dituzte, besteek 16 x 20 eta 14,5 x 20); Askatasun hiribidetik Artzai Onerainokoek 56 x 54 eta 56 x 74 metro dituzte (izkinako etxeek 20 x 20 dituzte ere); Amara zaharrakoek, berriz, 82 x 66 metro (izkinak zatitzen hasten dira, 20 x 20 handiegia zelako; 8 metroko fatxadakoek bi pieza edo gela dituzte kalera, baina 9 metrokoek hirugarren gela sartzen dute kalera emanez). Autonomia kaleko langileen etxeak, 1906-23, Kortazarren saretik irtetzen direnak, maldaren hasiera adieraziz (20 metroko sakonera; eskailera erdian badago, etxeak "pasanteak" edo aldez aldekoak dira; eskailera alboan badago, etxeek orientazio bakarra dute).